

Kristjani na vzhodu

Zgodovinski pregled krščanskih Cerkva Azije in Afrike

Če si ogledamo današnjo geografsko porazdelitev svetovnih religij, nam v oči pade dejstvo, da je krščanstvo skoraj v celoti razporejeno zahodno od območja svojega nastanka. Na tem območju je z izjemo ozkega pasu severne Afrike v precejšnji prednosti pred ostalimi velikimi verstvi. Vzhodno od navidezne črte skozi Jeruzalem je krščanstvo nasprotno manjšinska religija vse do Filipinov. Položaj se nam danes zdi povsem normalen. Naučili smo se enačiti krščanstvo z Evropo in njegovo širitev povezujemo z evropskim kolonializmom.

Vendar je prevlada zahodnega krščanstva v veliki meri zgodba 2. tisočletja krščanske dobe. Skozi celotno 1. tisočletje je Vzhod predstavljal močnejšo polovico krščanskega sveta. Območja jugozahodne Azije in severovzhodne Afrike, ki se jim bomo tu posvetili, so starodavna središča krščanskih skupnosti, ki na tem območju vztrajajo še danes, čeprav so nekatere s časom postale manjšine v svojih deželah.

APOSTOLSKA DOBA IN ŠIRJENJE KRŠČANSTVA NA VZHODU 1.-4. STOLETJE

Vsaka verska skupnost se sklicuje na prejem oznanila iz zanesljivega vira, ki ji zagotavlja stik z izvorom svoje vere. Krščanske skupnosti na obravnavanem območju so od nekdaj prepričane v neposredni prenos

vere vse od apostolskih časov. Jezusovi učenci in sledilci izmed dvanajsternih ali iz širše prvotne skupnosti so po doživetju njegovega vstajenja nedvomno čutili poklicanost, da ponesejo njegovo sporočilo po vsej ekumeni, tedaj znanem svetu. Njihova potovanja so izpričana tako v Novi zavezi kot v neštetih spisih, ki prenašajo izročila različnih skupnosti.

V Apostolskih delih je predstavljena zgodba prvega širjenja evangelijskega oznanila kot apostolsko poslanstvo prvih Jezusovih učencev. Na začetku je bilo oznanjevanje osredotočeno na Jeruzalem, kjer je bila prisotna množica Judov iz diaspore v celotnem Rimskem cesarstvu, pa tudi onkraj njegovih mej. Seznam poslušalcev binkoštnega oznanila priča o uravnoteženosti prvotne širitve evangelija: "Parti, Medijci in Elámci in tisti, ki prebivamo v Mezopotamiji,

Judeji in Kapadokiji, v Pontu in Aziji, v Frigiji in Pamfiliji, v Egiptu in v libijskih krajih blizu Cirene, in mi iz Rima, ki se zdaj mudimo tukaj, Judje in spreobrnjenci, Krečani in Arabci – vsi jih slišimo, kako v naših jezikih oznanjajo velika Božja dela!" (Apd 2,9-11.) V času prvih preganjanj po smrti diakona Štefana se je velik del jeruzalemske skupnosti razkropil v okolico. Pri tem so prihajali v stik z drugimi judovskimi skupnostmi, pa tudi z "obrobnimi", kakor nam priča oznanjevanje apostolov v Samariji (Apd 8,4-25), Filipovo srečanje z etiopskih evnuhom (Apd 8,26-40) ter poslanstvo jeruzalemske skupnosti h Grkom v Antiohiji (Apd 11,19-26). Najbolj so v Novi zavezi izpričana potovanja apostola Pavla, ki so bila usmerjena predvsem v Malo Azijo in Grčijo.

Številni apokrifni spisi ter hagiografska literatura nosijo izročilo o potovanjih apostolov in t.i. sedemdeseterice učencev (Lk 10,1). V Armeniji naj bi tako delovala apostola Juda Tadej in Bartolomej in tu dočakala tudi mučeniško smrt. Apostol Andrej naj bi potoval čez Kavkaz ter okrog Črnega morja vse do Kijeva. Evangelist Marko je po stari tradiciji ustanovil škofovski sedež v Aleksandriji, evangelist Matej pa naj bi svoje življenje končal v Etiopiji. Najdaljše potovanje se pripisuje apostolu Tomažu, ki naj bi po oznanjevanju v Perziji prispel vse do južnih obal Indije, kjer se tamkajšnja skupnost še vedno imenuje za Tomaževe kristjane.

Zgodovinskost teh pričevanj je seveda težko ugotovljiva. Vsekakor pa sta omrežje trgovskih povezav ter poenotenost prostora, ki so ga ustvarili veliki imperiji, omogočala hitro širjenje novih verstev. Lega Palestine na vzhodnem robu Rimskega cesarstva je vplivala tudi na smer prvotnega širjenja krščanstva. Proti zahodu je potekalo brez ovir, po mreži cest in morskih poti v okviru cesarstva s številnimi judovskimi skupnostmi, ki so bile prve prejemnice oznanila. Proti vzhodu je težavo predstavljalo predvsem nenehno rivalstvo med Rimom in Partskim cesarstvom pod Arsakidi. Nekaj največjih prvih uspehov

je krščanstvo doživelo v vzhodnih rimskih provincah ter na mejnem območju. Prav tu se je iz močnih urbanih centrov začelo širiti tudi na podeželje.

Glavni središči Vzhoda sta bili Antiohija in Aleksandrija. Tu se je rojevala krščanska apologetika, pa tudi številni zgledi mučencev med velikimi preganjanji. Pozneje se je v zaledju mest razvilo močno puščavniško gibanje, ki je preraslo v prve samostanske skupnosti. Predvsem Aleksandrija se je v prvih stoletjih uveljavila kot središče krščanske znanosti s teološko šolo, ki so jo vodili Panten (ta naj bi med drugim potoval vse do Indije in tam srečal Tomaževe kristjane s knjigami v sirščini), Klemen Aleksandrijski in Origen. Pri tem so imeli vodilno vlogo helenizirani kristjani, a se je vera širila tudi med domače egiptovsko prebivalstvo.

V Siriji sta v prvih stoletjih pomembno vlogo igrali dve helenistični kraljestvi na rimsko-partski meji: Adiabena (Arbil), kjer je vladala dinastija, spreobrnjena v judovstvo, ter Osroena s sedežem v Edesi, kjer je že v začetku 2. stol. prebivala pomembna krščanska skupnost, okoli l. 200 pa naj bi se spreobrnil tudi njegov kralj Abgar VIII. Na tem območju se je izoblikovala osnova za aramejsko (sirsko) govorečo krščansko skupnost. Od tod se je vera širila v južno Mezopotamijo in v 3. stoletju tudi med severna arabska plemena. V tem času se je pod sasanidsko dinastijo, ki je l. 224 zamenjala oslABLJENE Parte, uveljavil škofovski sedež v glavnem mestu Selevkija-Ktezifont. Sasanidi so za uradno vero proglasili zoroastrstvo in na kristjane gledali s sumničanjem, kar je nekajkrat privedlo tudi do preganjanj. Med vojnami z Rimskim cesarstvom so pomemben delež kristjanov v Perziji predstavljali vojni ujetniki, ki so pripomogli k širjenju vere. Perzijska cerkev je ohranjala stike s skupnostjo v Indiji. Tako je v 4. stoletju v južno Indijo prispel Tomaž iz Kane, verjetno na čelu skupine beguncev pred sasanidskimi preganjanji.

4. stoletje je prineslo veliko zmagoslavje do tedaj preganjani Cerkvi. Uvodno noto je

prispeval Gregor Razsvetljevalec, misijonar iz kapadoške Cezareje, ki mu je uspelo okoli l. 295 spreobrniti armenskega kralja Trdata, ta pa je nato razglasil krščanstvo za državno vero. Samo pokristjanjevanje dežele je sicer zaradi zakoreninjenosti poganstva, pa tudi vpliva zoroastrstva iz Perzije, potekalo počasi. Iz Armenije se je krščanstvo širilo tudi v druge dežele Zakavkazja, predvsem v kavkaško Albanijo (današnji Azerbajdžan) in Iberijo (Gruzijo). V slednji se je kralj Mirian III. spreobrnil pod vplivom misijonarke sv. Nino (Nine). L. 313 je dobilo krščanstvo svobodo v Rimskem cesarstvu, kar je sicer poslabšalo položaj kristjanov v sovražnem imperiju Sasanidov. Na mejnem območju med vojskujočima se cesarstvoma je bil prevzem vere seveda tudi politično dejanje. V Etiopiji sta dva krščanska brodolomca, Frumencij in Edezij, na dvoru v Aksumu okoli 333 dosegla spreobrnjenje kralja Ezane. Frumencij je nato prejel škofovsko posvečenje v Aleksandriji, kar je vodilo v stoletno odvisnost Etiopske cerkve od aleksandrijskega patriarhata.

L. 380 je postalo krščanstvo tudi državna vera Rimskega cesarstva. Cesarji so sklicevali koncile in se vedno aktivneje vključevali v reševanje teoloških vprašanj. Novi politični center v Konstantinoplu je zahteval tudi večjo cerkveno avtoriteto, ki je bila po koncilu v Niceji razdeljena med tri središča, Rim, Antiohijo in Aleksandrijo. Raslo je hkrati število kristjanov izven cesarstva, katerih skupnosti so se razvijale vedno bolj samostojno. Politična, narodna in teološka razhajanja so vedno bolj ogrožala enotnost cesarstva, pa tudi samega krščanstva.

KRISTOLOŠKI SPORI IN NASTANEK SAMOSTOJNIH CERKVA 5.-6. STOL.

Po koncilih v Niceji (325) in Konstantinoplu (381), ki sta so bila v odgovor na arianstvo oblikovala člene veroizpovedi, se je težišče teoloških razprav z razmerja med osebami v Trojici nagnilo proti podrobnejši

določitvi druge Božje osebe. Potem ko se je dokončno uveljavil pogled na popolnost božanske narave Jezusa Kristusa kot Božjega Sina, se je pojavilo vprašanje razmerja med božjo in človeško naravo znotraj ene osebe. Antiohijska šola, ki je dajala prednost dobesedni, zgodovinski razlagi Svetega pisma, je v kristologiji poudarjala ločenost dveh popolnih narav. Pomembna pisca iz te tradicije sta bila Teodor iz Mopsuestije in Teodoret iz Kira. Aleksandrijska šola je nasprotno gojila alegorično razlago ter t.i. visoko kristologijo in je poudarjala enotnost obeh narav v Kristusu. Njena glavna predstavnik sta bila Atanazij in Ciril Aleksandrijski. V sporih, ki so v spopadu teh dveh šol izbruhnili v 5. stoletju, danes v glavnem vidimo razlike v izražanju, a so tedaj močno razvneli strasti kristjanov, predvsem v vzhodnem delu cesarstva, ki je bil po grški tradiciji bolj nagnjen k teološki spekulaciji; vendarle vprašanja niso bila trivialna, saj razmerje narav v Kristusu navsezadnje postavlja pod vprašaj tudi samo možnost njegovega odrešenjskega delovanja.

V sporih so prišle do izraza tudi mnogostranske napetosti med starima patriarhatoma, ki se jima je pridružil še Konstantinopol kot politično središče, med heleniziranim, grško govorečim in pretežno mestnim ter bolj ruralnim, sirsko ali koptsko govorečim prebivalstvom ter med središčem cesarstva in periferijo. Po drugi strani so kristjani izven cesarstva doživljali pritiske Rimu sovražnih oblasti in izoliranost od poglavitnih centrov krščanstva.

Na kratko: prvi spor se je sprožil ob nastopu Antiohijskega Nestorija kot carigradskega patriarha l. 428, ki je pod vprašaj postavil izraz *theotokos*, takrat ponekod že uveljavljen za Jezusovo mater, Marijo. Ciril Aleksandrijski ga je goreče napadel in dosegel sklic koncila v Efezu l. 431, kjer so še pred prihodom antiohijskega patriarha Janeza obsodili Nestorija. Koncil je dosegel le še večjo sovražnost med taboroma, ki se je nekoliko zgladila šele tri leta kasneje s spravnim obrazcem. Nestorij je

moral v izgnanstvo, a so njegov nauk nadaljevali predvsem v teološki šoli v Edesi.

Po Cirilovi smrti je na mesto patriarha v Aleksandriji prišel Dioskur. Ta je zaostрил napade na antiohijsko šolo ter podprl Evtihija, ki je v Carigradu širil nauk o eni naravi v Kristusu. Dosegel je tudi sklic novega koncila v Efezu l. 449, ki je zaradi spremljajočega nasilja dobil ime "roparska sinoda" (*latrocinium*). Novi cesar Markion je, da bi uredil razmere v cesarstvu, sklical nov koncil l. 451 v Kalcedonu, kjer so predvsem na podlagi pisma papeža Leona (*Tome*) sprejeli sredinsko kristološko formulo. Koncil je uredil teološke nejasnosti, a ni pomiril razdeljenosti Cerkve. Monofizitska stranka koncila ni sprejela, ker je v formuli videla nevarnost nestorijanizma.

Nestorijevi učenci so po obsodbi svoje delovanje preselili v obrobne dele cesarstva in onkraj njegovih mej. Plodna tla so našli predvsem v Perziji, kjer se je Cerkev že dolgo razvijala samostojno. L. 410 so po dolgem obdobju brez stikov zaradi ponovne vojne med cesarstvoma na krajevni sinodi potrdili sklepe nicejskega koncila, l. 424 pa so razglasili neodvisni patriarhat s sedežem v Selevkiji-Ktezifontu. Pod vplivom šole v Edesi so prevzeli antiohijski diofizitski (a še vedno pravoverni) nauk Teodorja iz Mopsuestije. Po letu 489, ko se je šola v Edesi pod pritiskom cesarja, naklonjenega monofizitom, preselila v sasanidski Nisibis (Nusaybin), pa v Perzijski cerkvi začne prevladovati skrajnejši Nestorijev nauk. Patriarh Bar Sauma je Sasanide prepričal, da so podprli nestorijanizem, da bi ločili svoje krščanske podanike od državne rimske Cerkve. Nestorijanska cerkev Perzije je v 6. stoletju kljub notranjim sporom in obnovljenim preganjanjem doživela veliko rast. Njeni misijonarji so širili krščanstvo na Arabski polotok, v Osrednjo Azijo ter v Indijo, kjer je se nanjo naslonila že prej obstoječa t.i. Tomaževa cerkev. L. 635 je sirski menih Alopen dosegel celo Chag'an, tedanjo prestolnico Kitajske, in s seboj prinesel spise "svetle religije".

Po l. 451 so se monofiziti obdržali predvsem v Egiptu, širili pa so se tudi v Palestino in

Sirijo. Spor med kalcedonsko in monofizitsko stranko, ki sta se izmenjavali na položaju aleksandrijskega patriarha, je poskušalo rešiti več cesarjev in odnos oblasti do monofizitov je nihal od naklonjenosti do preganjanja. S posredniškim obrazcem (*Henotikon*) je tako poizkusil cesar Zenon l. 482, a ga dolgoročno ni sprejela nobena od strani; prav nasprotno od svojega namena je povzročil še dodatno, prvo shizmo med vzhodno in zahodno (rimsko) Cerkvijo. Cesar Justin I. je znova vzpostavil kalcedonsko hierarhijo in pregnal monofizitske škofo. Med njimi je bil tudi Sever iz Antiohije, ki je pribežal v Egipt in tam okrepil svojo skupnost; njegov nauk lahko uvrstimo pod verbalni monofizitizem, v nasprotju s stvarnim monofizitizmom kakega Evtihija. Poskus cesarja Justinijana I. z obsodbo t.i. Treh poglavij (polemičnih spisov Teodorja iz Mopsuestije, Teodoreta iz Kira in Ibasa iz Edese) je prinesel še več zapletov. Monofiziti so v tem času že zgradili lastno, vzporedno cerkveno strukturo, predvsem po zaslugi Jakoba Baradaiaja, ki je posvetil množico škofov in duhovnikov v Siriji, Mezopotamiji, Egiptu in Arabiji. Ker je imel ključno vlogo pri njeni ohranitvi, se je za Sirsko ortodokсно cerkev uveljavil tudi naziv "Jakobitska cerkev". Delitev na kalcedonsko ali melkitsko (dobesedno "kraljevo" ali "cesarsko") ter narodno monofizitsko Cerkev je bila potrjena še s prevzemom lokalnih liturgičnih jezikov, koptščine v Egiptu ter sirščine v Siriji in Mezopotamiji.

Politične in teološke delitve so vplivale tudi na mejno območje med cesarstvom in Perzijo. Tu se je vzpostavilo tamponsko območje, ki so ga naseljevala arabska plemena, med katerimi se je širilo krščanstvo. Gasanidi, ki so bili zavezniki Bizanca in so sprejeli monofizitizem, so v Rusafi (Sergiopolis) ustanovili veliko romarsko središče mučenca sv. Sergija. Drugo večinsko krščansko pleme so bili Lahmidi. Kljub temu, da njihovi vladarji zaradi povezanosti s Sasanidi niso sprejeli krščanstva, je njihova prestolnica Hira postala center nestorijanstva. Južneje na Arabskem polotoku

so delovali tako nestorijanci (ob obalah Perzijskega zaliva) kot jakobitski monofiziti. Močna skupnost se je oblikovala predvsem v Jemnu. Kakor kaže, pa je bilo v notranjosti polotoka, v Hidžazu, krščanstvo prisotno le v zametkih, brez lastne hierarhije in brez prevodov v arabščino. S temi kristjani je bil po vsej verjetnosti v stiku sam Mohamed.

Spopadi med Bizancem in Perzijo so vplivali tudi na razvoj Armenske cerkve. V 5. stoletju je razcvet doživela z razvojem lastne pisave in prevodom Svetega pisma v armenščino pod vodstvom meniha Mesropa Maštoca. L. 428, ko so Sasanidi zavzeli Armenijo, je Cerkev postala pglavitna narodna referenca. Kmalu po zavzetju je razglasila samostojnost, njen voditelj pa je prevzel naziv *katolikos*. Zaradi političnih in verskih pritiskov je prišlo do upora, med katerim so se armenski voditelji izrecno sklicevali na obrambo krščanstva pred zoroastrskimi Perzijci. V odločilni bitki pri Avarajru l. 451 so bili Armenci sicer poraženi, a so z vztrajnim odporom do l. 484 dosegli svobodo v zadevah vere. Zaradi teh dogodkov armenskih škofov ni bilo na koncilu v Kalcedonu in niso sprejeli njegovih sklepov. Monofizitizem so kot uradno doktrino sprejeli na koncilu v Dvinu l. 506, tudi kot odgovor na pritiske iz Bizanca. Skupaj z njimi so monofizitske postale tudi ostale zakavkaške Cerkev, vendar se je Gruzijska cerkev že kmalu po letu 600 politično in versko naslonila na Bizanc.

Samostojen razvoj je doživljalo tudi krščanstvo v Etiopiji. V prvih stoletjih je bilo omejeno na elito, ki je uporabljala grščino. Konec 5. stoletja je v kraljestvo pred preganjanji pribežala skupina monofizitskih menihov, ki jih danes Etiopska cerkev časti kot "devet svetnikov". Z njimi je krščanstvo doživelo preporod, saj so začeli s prevajanjem Svetega pisma in drugih tekstov v narodni jezik ge'ez. S širjenjem samostanov se je krščanstvo začelo širiti na podeželje. Samozavest etiopskega krščanstva lahko vidimo v epizodi z judovskim himjaritskim kraljestvom v Jemnu. Tamkajšnji kralj Dhu Nuwas je zavzel mesto Najran, v njem požgal vse cerkve in

pobil krščanske prebivalce (domnevno v znak maščevanja za preganjanje judov v krščanskih deželah). Na prošnjo bizantinskega cesarja, ki je za te dogodke izvedel od beguncev iz mesta, je etiopski kralj Kaleb poslal vojsko, ki si je l. 525 podredila Jemen. V glavnem mestu Sani je etiopski upravitelj dal zgraditi veliko baziliko in tam utrdil monofizitsko krščanstvo. V 6. stoletju je Aksumitsko kraljestvo doživelo svoj vrhunec kot trgovska velesila med Indijo, Perzijo in Bizancem, kar je privedlo tudi do razcveta krščanstva v regiji.

NASTOP ISLAMA IN OBDOBJE RASTI 7.-9. STOL.

O d l. 602-628 je med Bizancem in Sasanidi prišlo do ponovnega izčrpujočega spopada. Na začetku so imeli pobudo Perzijci, ki so l. 614 zavzeli Jeruzalem, l. 618 še Egipt. Po l. 622 je cesar Heraklij začel s protiofenzivo, ki se je končala l. 628 s popolno zmago nad perzijsko vojsko. Kratko obdobje sasanidske nadoblasti nad monofizitskimi kristjani je še utrdilo njihov položaj v razmerju do državne Cerkev. Carigrabski patriarh Sergij je v tem obdobju izdelal še zadnji poskus sprave z monofiziti z naukom o eni volji v Kristusu – monoteletizem, ki ga je Heraklij leta 638 povzdignil v državni zakon. Rešitev se ni obdržala in koncil v Carigradu leta 680 ga je obsodil kot krivoverstvo. Monoteletizem je po nekaterih pričevanjih kot svoj nauk obdržala maronitska skupnost (s koreninami v 5. stoletju okoli samostana sv. Marona), ki se je s časom oddelila tako od bizantinske kot od sirske monofizitske Cerkev.

Vse to se je že dogajalo v senci arabskih prodorov. Arabci, ki so oboroženi z novo vero in politično enotnostjo na severu naleteli na od dolgotrajne vojne oslabljen imperij, so z neverjetno hitrostjo osvajali ozemlja: do l. 633 Arabski polotok, l. 636 Palestino in Sirijo, l. 642 Egipt, l. 643 je padla Perzija, l. 645 Armenija. Monofizitske skupnosti v Siriji in Egiptu, ki so pod bizantinskim cesarstvom doživljale močno preganjanje, so na začetku

nove osvajalce sprejele vsaj ravnodušno, če ne z navdušenjem; osvajanja so potekala v večji meri brez nasilja do civilnega prebivalstva. Prvi kalifi, Mohamedovi nasledniki, so bili soočeni s tem, da vladajo nad ozemljem, ki je bilo večinsko poseljeno s kristjani in drugimi t.i. "ljudstvi knjige". Ti so bili po določilih iz Korana upravičeni do posebnega varstva po sistemu *dhimmi*: zagotavljal jim je varnost in delno samoupravo skupnosti v zameno za plačilo posebnega davka (*džizja*), omejeval gradnjo cerkva in zapovedoval posebna oblačila.

V prvih stoletjih pod Omajadskim in kasneje Abasidskim kalifatom so bili nasilni pregoni redki. Začelo pa se je postopno, a vztrajno spreobračanje v islam. Visoki davki in druge omejitve, izključenost iz družbe, pa tudi vojaški in politični uspehi islamskega imperija so mnoge prepričale v prestop. Večina vladarjev tega sicer ni spodbujala, ker je upad kristjanov pomenil tudi upad prihodkov iz naslova posebnega davka. Spreobrnitve so bile hitrejšje in pogostejše tam, kjer se je skupnost znašla odrezana od matične Cerkve (npr. med melkiti v Egiptu) in tam, kjer krščanstvo ni prevzelo lokalnih struktur, jezika in kulture (npr. na Arabskem polotoku ali v severni Afriki). Med utrjenimi skupnostmi monofizitskih in nestorijanskih kristjanov je bila samozavest na začetku na zelo visoki ravni. Islam so videli zgolj kot prehodno herezijo. Razvila se je tudi težnja po jasnem razlikovanju med posameznimi denominacijami, tako da poznamo iz tega časa številne razlage nauka posameznih skupnosti.

V času t.i. zlate dobe islama pod Abasidi so kristjani dosegali velike uspehe. Lahko rečemo, da so prav sirski kristjani s posredovanjem grških tekstov preko sirščine v arabščino eden glavnih sprožilcev velikega razcveta znanosti in umetnosti v tem času. S svojimi spisi so dali zagon tudi razvoju islamske teologije. Kristjani v velikih mestih kalifata so predstavljali visoko izobražen sloj in so občasno posegali tudi po visokih uradnih položajih. Samozavest skupnosti vidimo

tudi v pričevanjih muslimanov, ki se pritožujejo nad njihovim neupoštevanjem predpisov sistema *dhimmi*; hkrati to priča o želji po vključitvi v jedro družbe, kjer so bili kristjani kljub vsemu vedno potisnjeni v ozadje kot izkrivljevalci Božjega sporočila. Na omenjeno kaže tudi prevzemanje arabščine kot sredstva vsakdanje komunikacije in pisanja.

Še posebej cvetoč razvoj je v tem času doživela Nestorijanska cerkev. V skladu s premikom političnega središča so njeni patriarhi svoj sedež l. 775 premaknili v Bagdad, kjer so uživali zelo velik ugled na dvoru Abasidov. Med njimi lahko izpostavimo Timoteja I., ki je obnovil misijonsko dejavnost v Osrednji Aziji in na Kitajskem ter utrdil jurisdikcijo nad indijskimi kristjani pod vodstvom metropolita Indije. Znan je njegov apologetski dialog s kalifom Al-Mahdijem, v katerem je spretno in trdno zagovarjal krščansko vero, ne da bi užalil ugled Mohameda ali islama. Tudi monofizitska Sirska cerkev se je v tem času širila, predvsem v severni Mezopotamiji, kamor se je preselilo njeno težišče, medtem ko so obalne predele Sirije v glavnem naseljevali melkitski Sirci. V Armeniji je izbruhnilo v tem času nekaj krajevnih uporov, predvsem ob poskusih islamizacije, a so lokalne elite večinoma sodelovale z novo nadoblastjo.

V Egiptu je Koptska cerkev (iz arab. *Qubt* oz. gr. *Aigyptios*) preselila sedež patriarhata v novo središče v Kairu. Zaradi višanja davka je prišlo do več uporov v 8. in 9. stoletju, ki so bili deloma celo uspešni, a so po zatrtju vedno prinesli nov val preganjanj. Ikonoklastični spori v Bizancu so arabske oblasti izkoristile za prepoved upodabljanja oseb in v tem času je bilo uničenih veliko ikon in fresk v cerkvah po vsem Egiptu.

Izven nadoblasti islama je v tem času uspelo ostati le kristjanom v Nubiji in Etiopiji, a so se tudi tu poznale posledice premoči Arabcev na Rdečem morju, ki je odrezala deželo od trgovskih poti in stikov z ostalimi kristjani. Težišče se je zato premaknilo v notranjost, proti jugu, kjer se je krščanstvo počasi širilo med različnimi ljudstvi in plemeni. O

tem obdobju je le malo znanega. Obkroženost z islamom in izoliranost je najbrž pripeljala do istovetenja s kraljestvom Izraela ter do judaizirajočih potez in običajev etiopskega krščanstva, skupaj z legendo o izvoru kraljeve dinastije iz kralja Salomona in kraljice iz Sabe ter s posebnim pomenom skrinje zaveze.

OD SELDŽUKOV DO MONGOLOV. OBDOBJE POSTOPNEGA ZATONA 10.-15. STOL.

Že v 9. stoletju je abasidski kalifat začel doživljati notranjo implozijo, saj centralna oblast ni uspela več krotiti lokalnih dinastij v velikanskem imperiju. Tako je tudi v Armeniji l. 885 bagratidski dinastiji uspelo vzpostaviti neodvisno kraljestvo kot tamponsko državo med Bizancem in Arabci. V 10. stoletju je Armensko kraljestvo doživelo velik razcvet, prestolnica v mestu Ani naj bi štela celo 200.000 prebivalcev in 1001 cerkev. V drugi polovici 10. stoletja je položaj izkoristilo tudi Bizantinsko cesarstvo, ki je svojo oblast razširilo na del Sirije z Antiohijo. L. 1045 so Bizantinci zavzeli tudi Armenijo, oslABLJENO zaradi notranjih delitev, in pritiskali k sprejemu kalcedonske veroizpovedi. V tem času je Sirska (jakobitska) cerkev zaradi podobnih pritiskov svoj sedež preselila iz Antiohije v Amido (Diyarbakır).

Vojna z Bizancem je povzročila nezaupanje do kristjanov znotraj kalifata in nova preganjanja. Do postopnega nazadovanja skupnosti sta pripeljala tudi težak družbeni položaj kristjanov, ki se je v tem času še zaostрил, ter splošna negotovost zaradi notranjih bojev za premoč v celotnem muslimanskem svetu. Najhujše preganjanje je doletelo koptske kristjane pod šiitsko dinastijo Fatimidov, ki je sicer vodila dokaj strpno politiko. Med l. 1007-1012 je kalif Al-Hakim izvedel sistematično zatiranje z rušenjem samostanov, prisilnimi spreobrnjenji, zaplembo lastnine in prisilno nošnjo velikih lesenih križev. Posledice so bile daljnosežne, saj je koptska skupnost od tedaj sprejela svojo manjšinsko

vlogo, kar se je odražalo tudi z dokončnim prevzemom arabščine, koptščina pa je ostala le še litrugični jezik.

Po uveljavitvi prevlade Seldžukov (turških vojaških najemnikov, ki so prevzeli dejansko oblast v formalno še vedno Abasidskem kalifatu) se je položaj umiril in krščanske skupnosti so zopet doživele dobo rasti. Armenci so se po bitki pri Manzikertu l. 1071, ki je prinesla seldžuško osvojitve Male Azije in Armenije, množično preselili v Kilikijo, kjer so ustanovili novo državo s središčem v Sis, kamor se je preselil tudi sedež katolikata. L. 1095 se je začela prva iz serije križarskih vojn, ki so v 12. in 13. stoletju zaznamovale odnose med kristjani in muslimani na tem območju, pa tudi med posameznimi krščanskimi denominacijami. Muslimani so v avtohtonih krščanskih Cerkvah videli naravne zaveznike križarskih osvajalcev, slednji pa so na osvojenih ozemljih poskušali uvesti latinizacijo v hierarhiji, nauku in obredih, čeprav so bili do njih v splošnem strpni. V tem času se začnejo tudi prvi poskusi unije s Katoliško cerkvijo (v tem času že ločeno od bizantinske), npr. z maroniti l. 1182, ki so do danes ostali njen del, in s kilikijskimi Armenci l. 1198, ki pa se ni obdržala.

Tudi v Etiopiji je 10. stoletje prineslo veliko krizo z upori proti osrednji oblasti in širjenju krščanstva. Po legendi naj bi upor vodila poganska kraljica Gudit in okoli leta 960 uničila ostanke Aksumitskega kraljestva. Tudi arheološke preiskave so pokazale na široko razširjeno uničenje cerkva in samostanov v tem obdobju. V 12. stoletju so se razmere izboljšale pod dinastijo Zagwe, ki je zavzeto podpirala krščanstvo. Tako je svetniški kralj Lalibela v svoji istoimenski prestolnici zgradil "novi Jeruzalem" z v skalo vklesanimi cerkvami kot odgovor na Saladinovo zavzetje Svete dežele.

13. stoletje je zopet prineslo razcvet, predvsem v Siriji in Mezopotamiji. Sirska cerkev je tako v tem času štela že 20 metropolij in več kot 100 škofij. Nestorijanska cerkev je imela dober milijon vernikov od Egipta do

Kitajske in se je še širila v Osrednji Aziji med turškimi in mongolskimi plemeni. Ponovno se je okrepila tudi teološka dejavnost. L. 1258 je muslimanski svet doživel šok, ko je mongolski vojskovodja Hulagu zavzel Bagdad in obglavil zadnjega kalifa. Za kristjane je nastop Mongolov sprva prinesel olajšanje, saj so prvič po šestih stoletjih prišli pod nemuslimansko oblast. Mongolski osvajalci so jim bili naklonjeni, pokazala se je celo možnost spreobrnitve v krščanstvo. V Bagdadu so patriarhi prvič vodili javne procesije po mestu. Z Mongoli so se povezali kilikijski Armenci, dogovarjali so se tudi s Francozi za skupno akcijo proti Mamelukom, ki so l. 1251 prevzeli oblast v Egiptu in so predstavljali zadnjo močnejšo muslimansko silo.

L. 1260 so v bitki pri Ain Džalutu blizu Nazareta zmagali Mameluki. Velikanski imperij Mongolov je tedaj že doživljal prve notranje spore, ki so privedli do njegove delitve. Vladarji Il-kanata, nasledniške države na območju Perzije in Mezopotamije, so sčasoma prevzeli islam, v čemer so videli večjo politično korist, in s tem kristjane potisnili nazaj v podrejen položaj. Muslimansko prebivalstvo je kristjanom zamerilo podpiranje mongolskih osvajalcev. Mameluki, ki so razširili svojo oblast tudi nad Palestino in Sirijo, so kristjane odstranili z vseh javnih položajev in jih večkrat izkoristili kot grešne kozle za usmerjanje nasilja nezadovoljnih množic, kar je pripeljalo do novih požigov in rušenj cerkva. 14. in 15. stoletje sta tako prineslo upad krščanskih skupnosti v Aziji in Afriki: na Kitajskem jih je povsem izkoreninila dinastija Ming, v Osrednji Aziji pa jih je ob koncu stoletja dobesedno izbrisal Timurlenk. Pod njegovim pritiskom se je zrušila celotna Nestorijanska cerkev, ki se je skrčila na gorato območje severne Mezopotamije med jezeroma Van in Urmija. Med Timurlenkovimi pohodi je bilo uničenih nešteto cerkva in samostanov, z njimi pa tudi množica rokopisov iz bogate sirske kulturne dediščine. Za Armence sta bila usodna mameluško zavzetje kilikijskega kraljestva l. 1375 ter Timurlenkovo opustošenje v matični domovini, ki je prineslo velik

demografski upad. K vsemu temu je potrebno prišteti še ponavljajoče se epidemije kuge, ki so na nekaterih območjih prepolovile prebivalstvo, zanje pa so pogosto obtožili prav kristjane. V tem obdobju je število kristjanov na Bližnjem Vzhodu padlo na samo 7 % prebivalstva. Do konca 15. stoletja je ugasnilo tudi krščanstvo v Nubiji pod vplivom arabskih trgovcev in s postopnim propadom samostojnega kraljestva.

V 15. stoletju se je okrepilo zanimanje Evrope za vzhodne kristjane. Na koncilu v Ferrari in Firencah in po njem so v letih med 1439-1445 odposlanci vseh vzhodnih Cerkva podpisali izjave o uniji s Katoliško cerkvijo, a zaradi nasprotovanja v domovini in osvajanj otomanskih Turkov nobena ni zares zaživela. Zaradi unije je prišlo do razkola v Armenski cerkvi, ki je l. 1441 vzpostavila vzporedni katolik v Ečmiadzinu, poleg kilikijskega s sedežem v Libanonu.

V Etiopiji je l. 1270 oblast prevzela t.i. "salomonska dinastija", ki je nadalje spodbujala rast cerkva in samostanov. V tem času so prevzeli in razširili tudi čaščenje ikon in Marije. Versko prenovalo je v 15. stoletju izvedel kralj Zara Jakob, ki je reformiral Cerkev in poskušal izkoreniniti preostanke poganskih navad (npr. spiritizma in poligamije), razširjenih med ljudstvom zaradi površnega pokristjanjenja. Spodbujal je tudi stike z Evropo in poslal odposlanstvo na evropske dvore in k papežu.

POD OTOMANSKIM CESARSTVOM 16.-18. STOL.

V 16. stoletju je večino Bližnjega Vzhoda osvojila nova politična velesila: Otomansko cesarstvo. V vojni z egiptovskimi Mameluki so osvojili najprej Sirijo, l. 1517 pa še Egipt. Na vzhodu se je zopet okrepila Perzija pod šiitsko dinastijo Safavidov, s katerimi so se Otomani borili za prevlado nad območjem vzhodne Anatolije, Mezopotamije, Armenije in širšega Kavkaza, kjer se je oblast neprestano menjala.

Otomani so na svojem ozemlju vzpostavili sistem *miletov*, samoupravnih skupnosti na verski osnovi, ki so se držale svojega prava. Sistem je prinesel tudi znižanje davka za nemuslimane. Najprej je bil za vse kristjane cesarstva ustanovljen en *milet* pod vodstvom carigrskega grškega patriarha, kasneje pa se je njihovo število povečalo. Sistem je pomenil po eni strani varnost in relativno samostojnost, po drugi strani pa visoko mero izolacije skupnosti od preostale družbe. Pod Otomanskim cesarstvom so skupnosti doživljale ponovno rast, tudi zaradi manjših možnosti prestopanja v islam. Demografsko rast je omogočal relativni mir in razvejana trgovska dejavnost, ki so se je oprijele krščanske skupnosti.

V tem času se je okrepila dejavnost katoliških redov, ki so pod okriljem evropskih držav delovali na ozemlju Otomanskega cesarstva. Prihajalo je do vnovičnih poskusov unij, med katerimi je bila najbolj dolgoročno uspešna združitev dela Nestorijanske cerkve. Začetki unije segajo v 16. stoletje s patriarhom Johananom Sulakom, utrjena pa je bila z ustanovitvijo Kaldejske katoliške cerkve s sedežem v Diyarbakiru, kasneje pa v Bagdadu. Nezdrženi nestorijanski kristjani so ustanovili lasten patriarhat, ki je postal znan kot Asirska cerkev. Katoliški redovi so bili dejavni tudi v Siriji, Armeniji in Egiptu, kjer pa se unija nikoli ni obdržala za dolgo vse do 18. stoletja, ko sta bili oblikovani Sirska in Armenska katoliška Cerkev ter apostolski vikariat v Egiptu. Unijo so ovirala predvsem nasprotovanja v skupnosti, pa tudi otomanska oblast jih ni gledala z naklonjenostjo, saj je papež velikokrat nastopil s pozivi evropskim vladarjem k vojni proti Turkom.

Etiopija je po obdobju razcveta v tem času zopet zašla v krizo zaradi širjenja islama na afriškem rogu s pomembnim središčem v mestu Harar ter zaradi premoči Otomanov na Rdečem morju. Katastrofa jo je doletela med leti 1525-1543, ko je iz Somalije (sultanat Adal) vdrla muslimanska vojska pod vodstvom Ibrahima al-Ghazija (z vzdevkom Gagn, Levičar), ki je s pomočjo otomanskih mušket

dosegel veliko premoč nad etiopsko vojsko. V teh letih se je prišlo do plenjenja in rušenja cerkva ter številnih pobojev. Etiopci so prosili za pomoč Portugalce, ki so se z Otomani borili za prevlado v Indijskem oceanu; z njihovo pomočjo so dokončno premagali al-Ghazija. S portugalsko vojsko so v kraljestvo prišli tudi jezuiti pod vodstvom Pedra Paeza, ki je pridobil simpatije etiopskega kralja. V jezuitih so Etiopci videli predvsem prinašalce evropskega znanja. Vendar Paezovi nasledniki niso imeli razumevanja za lokalne navade, predvsem so jih pretresli judovski elementi v etiopski verski praksi. Na njihove obtožbe je odgovoril cesar Gelawdewos (Klavdij) v spisu, znanem kot *Confessio Claudii*, v katerem je utemeljil etiopsko prakso in zavrnil primat Rima. V začetku 17. stoletja je potekala državljanska vojna med privrženci in nasprotniki unije. Zmaga slednjih pod vodstvom cesarja Fasilidesa je pomenila uvod v zaprtje Etiopije za Evropo vse do 19. stoletja.

S Portugalci so v 16. stoletju prišli v stik tudi kristjani na malabarski obali Indije, ki so bili od 14. stoletja dalje odrezani od preostalega krščanskega sveta. Portugalci so ustanovili nadškofijo v Goi in si prizadevali za vključitev indijske skupnosti v Katoliško cerkev, še posebej po uniji z nestorijanskimi kristjani v Siriji. L. 1599 so na sinodi v Diamperju sklenili unijo, a so bili ob tem Indijci prisiljeni v sprejetje portugalskih zahtev glede obreda in nekaterih običajev, prepovedali so celo nekatere knjige. Združeni indijski kristjani so tako postali del Siro-malabarske katoliške cerkve. L. 1653 se je skupina kristjanov v znak protesta proti portugalski samovolji odcepila od nje in ustanovila Siro-malankarsko cerkev, ki se je naslonila na Sirsko ortodoksno (jakobitsko) cerkev ter prevzela zahodnosirski obred.

MED VEROIZPOVEDJO, NARODOM IN DRŽAVO

19. STOLETJE - DANES

V 19. stoletju so krščanske skupnosti Bližnjega Vzhoda doživele veliko

demografsko rast. Ugoden položaj so jim prinesli tudi vedno pogostejši stiki z Evropejci, pri čemer so pogosto igrali vlogo posrednikov zahodnega napredka v politiki, znanosti in tehniki v svoj prostor. Zaradi visoke vključenosti v šolstvo so imeli tudi relativno višjo izobrazbeno strukturo. V tem času se je začela protestantska misijonska dejavnost na Bližnjem Vzhodu, ki je pustila sledove predvsem v šolstvu in tisku v narodnih jezikih. Vse to je po zgledu evropskega razvoja pripeljalo do porasta nacionalne zavesti. Otomanska oblast je na okrepljeni narodni čut gledala s sumničanjem, saj so v njem videle predvsem pritisk zahodnih sil in Ruskega cesarstva, s katerim so bili Otomani v nenehnem spopadu. Rusija je svoje širjenje na Kavkaz utemeljevala prav z osvoboditvijo tamkajšnjih kristjanov izpod muslimanske nadoblasti. S časom so prišle do izraza tudi slabosti otomanskega sistema miletov, ki so oblikovali zaprti krog lokalnih elit, hkrati pa niso omogočili integracije vseh državljanov v družbo. Na eni strani so kozmopolitska mesta Levanta kazale pisano kulturno in versko sožitje, po drugi strani pa so predvsem ruralne skupnosti živele izolirano in brez poznavanja drugih skupnosti. Z večanjem pravic kristjanov, ki so bili praviloma tudi premožnejši in bolj izobraženi, se je krepila zamera muslimanskega prebivalstva, ki jo je občasno spodbujala tudi osrednja oblast, da bi na ta način okrepila svoj upadajoči vpliv.

Prenaseljenost in ekonomski razlogi, a tudi diskriminacija in rastoče družbene in medverske napetosti so v drugi polovici stoletja pripeljale do pospešene emigracije v ZDA, Evropo in Južno Ameriko. Skupaj z emigranti se je vzpostavila tudi cerkvena struktura v diaspori. Po drugi strani so se kristjani poskušali vključiti v narodno oz. družbeno okolje. Tako so ob prelomu stoletja aktivno sodelovali pri arabskem preporodu (*nahda*), ki je s publicistično in literarno dejavnostjo spodbudil arabski nacionalizem. Sekularno stranko Baas, ki je kasneje igrala vodilno vlogo v Siriji in Iraku, je npr. ustanovil

kristjan Michel Aflaq. Preporod Armencev je doživel uspeh z narodno ustavo s privolitvijo Otomanov l. 1863.

V Egiptu se je po Napoleonovi osvojitvi in v času paše Mohameda Alija položaj Koptov močno izboljšal. Modernizacija države je prinesla tudi vključitev manjšine v narodno življenje. V 2. polovici 19. stoletja je bil ukinjen posebni davek in zagotovljena je bila zastopanost v političnih organizacijah. V Koptski cerkvi je v tem času patriarh Ciril IV. izvedel številne reforme s poudarkom na izobrazbi, kar je prineslo krščanski skupnosti dobro izhodišče za nadaljnji razvoj.

Napetosti med verskimi in narodnimi skupnostmi so se stopnjevale že od sredine 19. stoletja, o čemer pričata pokol v Alepu l. 1850 in nasilen konflikt med družji in maroniti v Libanonu l. 1860, med katerim je življenje izgubilo okrog 10.000 maronitskih kristjanov. Med 1894-96 so se začeli prvi organizirani pokoli Armencev v vzhodni Anatoliji, ki so jih obtoževali podpore Rusiji v vojni na Kavkazu. Poleg več sto tisoč Armencev so pretežno kurdske milice pomorile tudi okoli 25.000 asirskih in sirskih kristjanov v Tur Abdinu. Poboje so spremljali požigi cerkva in uničenja celotnih vasi. L. 1909 je prišlo do podobnih pobojev v Adani. Ob ozemelskih izgubah na Balkanu in na Kavkazu ter izgonu tamkajšnje muslimanske prebivalstva so se zamere do kristjanov še okrepile. Med prvo svetovno vojno in neposredno po njej, ko je Otomansko cesarstvo dokončno razpadlo in prepustilo oblast nacionalističnemu gibanju kemalistov, je nasilje dobilo prosto pot. Nacionalistične skupine Turkov in Kurdov so bodisi pobile bodisi pregnale z domov domala vse armensko, asirsko in sirsko krščansko prebivalstvo v Anatoliji. Po nekaterih ocenah naj bi življenje v pobojih in na poti iz znanstvo izgubilo več kot milijon ljudi.

V delu Armenije, ki je spadal pod rusko cesarstvo, je bila l. 1920 ustanovljena sovjetska republika. Armenska cerkev se je znašla pod hudim pritiskom, ki je vrhunec doživel l. 1938 z umorom patriarha Khorena I. V 50.

letih 20. stoletja je cerkev doživela prenovu in tako dočakala samostojno državo po razpadu Sovjetske zveze l. 1991. Izven Armenije so se obdržale skupnosti v Libanonu in Siriji pod kilikijskim patriarhatom ter številčna diaspora po celem svetu.

Na območju Levanta in Mezopotamije sta se po razpadu Otomanskega cesarstva oblikovala francoski in britanski kolonialni protektorat, ki sta z medsebojnim izigravanjem skupnosti dodatno prispevala k razdeljenosti. Po osamosvojitvi so se posamezne države na tem območju soočile s težavno graditvijo nacionalne identitete na težki dediščini otomanskega sistema miletov in kolonialne uprave. Krščanske skupnosti so razpete med narodno, versko in državno identiteto iskale svoje mesto v novih državah. Težak položaj in mnogi konflikti so sprožili nov val izseljevanj. Le-ta je skupaj z nižjo rodnostjo v primerjavi z muslimanskimi sosedi privedel do upada deleža kristjanov. Kljub temu se je Sirska ortodoksna cerkev, ki je svoj sedež po pregonu iz Turčije preselila v Damask, okrepila v Siriji in Libanonu. Asirski in kaldejski kristjani so iz Turčije pribežali v Iran, severni Irak ter severovzhodno Sirijo. Pod sekularnim režimom v Siriji in Iraku so te skupnosti preživljale obdobje relativnega miru.

Kopti so v začetku 20. stoletja aktivno sodelovali pri vzpostavljanju egiptovske države in v nacionalističnem gibanju. Njihov položaj je oslabil pojav islamizma pod vodstvom Muslimanske bratovščine. Po letu 1950 je Naser z nacionalizacijo spodkopal tudi ekonomske temelje koptske skupnosti, ki je prej imela v lasti velik del industrije. V tem času se je okrepila emigracija, znotraj skupnosti pa se je zgodil obrat k verski identiteti. Razvilo se je močno monastično gibanje, podpora skupnosti pa so dajale tudi močne voditeljske osebnosti med patriarhi. V 80. in 90. letih je prišlo do vala nasilja s požiganjem cerkva, ki ga je sprožila težka ekonomska situacija in sočasna hitra rast prebivalstva.

Etiopska cerkev je novo rast doživela po letu 1885, ko je cesar Menelik II. dosegel

ponovno politično in versko enotnost.

Etiopska ozemeljska ekspanzija ob koncu 19. stoletja je spodbudila tudi novo misijonsko dejavnost. V 20. stoletju si je Etiopska cerkev najprej izborila pravico posvečevanja lastnih škofov, l. 1951 je abuna Basilios postal prvi domači metropolit. L. 1959 je aleksandrijski koptski patriarh priznal njeno samostojnost pod vodstvom domačega patriarha. Težke čase je mladi patriarhat doživel med leti 1974 in 1991, ko je marksističnirėžim Derg po revoluciji zaprl in likvidiral patriarha Tewofilosa in se kasneje močno vmešaval v delovanje Cerkve. Leta 1998 je nastal samostojni patriarh v Asmari za ozemlje samostojne Eritreje.

Indijske krščanske skupnosti so v 19. stoletju doživeli hitro demografsko rast. V tem obdobju je prišlo še do nadaljnjih delitev pod vplivom delovanja anglikanskih, protestantskih in katoliških misijonarjev. S Katoliško cerkvijo se je združil del Siro-malankarske cerkve. Dejavno so se vključili v politično delovanje in se borili za svoje mesto v kastnem sistemu večinskega hindujskega prebivalstva.

EPILOG

Cerkve, ki so nastale na skrajnem vzhodu Rimskega cesarstva in onkraj njegovih meja, so ene najstarejših krščanskih skupnosti, ki neprekinjeno delujejo vse od prvega oznanila apostolov v njihovih deželah. Bogata zgodovina vzponov in padcev jih je utrdila v preživetju na področjih, kjer so bile neprestano pod pritiskom velikih imperijev.

Danes se te skupnosti zopet srečujejo s konflikti, ki jih ogrožajo. Po iraški krizi in arabski pomladi na Bližnjem Vzhodu so ponovno ujete v igro mednarodnih in regionalnih političnih sil, kjer prepogosto igrajo vlogo grešnega kozla, na katerem se sproščajo napetosti. Politični islamizem in sektaške delitve pritiskajo nanje in sprožajo nove emigracijske tokove. V Iraku in Siriji so danes te starodavne Cerkve na pragu

izginotja. V Egiptu so koptski kristjani še vedno močna skupnost, kljub temu, da so zopet tarča preusmerjanja pozornosti s težke ekonomske in politične situacije. Vseeno tudi te skupnosti najdejo priložnosti za širjenje. Tako se je l. 2013 se je Sirski ortodoksni cerkvi pridružilo okoli 800.000 majevskih kristjanov iz Gvatemale. Tomaževi kristjani različnih denominacij v Indiji so ena najštevilčnejših krščanskih skupnosti, ki se razvija kljub porastu hindujskega nacionalizma.

Armenska cerkev danes po hudi travmi zaradi genocida in sovjetskega komunističnega zatiranja ponovno išče svojo pot nazaj k ljudem. Po obdobju državljanskih vojn in lakote Etiopija doživlja velik razvoj in se vsaj za zdaj tudi uspešno izogiba večjim medverskim sporom, kljub temu, da je njeno prebivalstvo približno polovično razdeljeno med kristjane in muslimane. Etiopska cerkev spada med najhitreje rastoče.

Živost in vztrajnost vseh teh skupnosti je prava luč z vzhoda, *ex oriente lux*, za nas, zahodne evropske kristjane. Kažejo nam, da je krščanstvo zares svetovni pojav in da najbolje uspeva tam, kjer ga skupnost vernih sprejme v svojo kulturo in ga preoblikuje skozi živo tradicijo.

VIRI IN LITERATURA

Apostolov, Mario. 2004. *The Christian-Muslim Frontier. A zone of contact, conflict or cooperation*. London, New York: RoutledgeCurzon.

Jenkins, Phillip. 2010. *Novi krščanski svet. Prihod globalnega krščanstva*. Ljubljana: KUD Logos.

Kolarić, Juraj. 2005. *Ekumenska triologija. Istočni krščani – pravoslavni – protestanti*. Zagreb: Prometej.

Lenzenweger, Josef ur. 1999. *Zgodovina Katoliške cerkve*. Celje: Mohorjeva družba.

Parry, Ken ur. 2007. *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*. Oxford: Blackwell Publishing.

<http://www.cnewa.us>

<http://www.newadvent.org/cathen/>

<http://www.pro-orient.at/>